

K rozhodnutí na konci života

Autor: Anna Hogenová

Abstract

Towards decision at the end of life. – The author ponders the problem of death in postmodern time from ontological and ontical point of view. Ontological thinking seeks ratio essendi, ontical description uses ratio cognoscendi. A modern man is under the rule of systems. It means the will to the will, which is a variety of the will to power in the form of systems with objective validity, which were scientifically based.

Keywords: death, the will to the will, das Gestell, die Machenschaft, ontology and onticity

Klíčová slova: smrt, vůle k vůli, das Gestell, die Machenschaft, ontologie a onticity

Pokud hodnoty jsou pochopeny jako jsoucna, pak se s nimi může zacházet jako s hmotnými věcmi, je možné je kupovat a prodávat, dělat jim reklamu atp., je možné je počítat, plánovat, kontrolovat. Pak mluvíme o ontickém vztahu k hodnotám, ale my máme za to, že v případě eutanazie je nutné myslet ontologicky. To znamená nelze měnit definici smrti, aby to prospělo pragmatickým účelům pro potřeby transplantací jednotlivých orgánů.

Nominalistický, haecceitální typ uvažování zde nestačí. Umírání je třeba založit hlouběji a podstatněji, než je běžné pragmatické zacházení se jsoucnými kolem nás. Ontologické myšlení hledá ratio essendi – bytný základ smrti a umírání, ontické popisování používá ratio cognoscendi. Posledně jmenovaný druh myšlení je v zajetí aristotelské časovosti, tj. sukcesivity příčin a účinků a v nich nalézá klíč k porozumění všeho. Pro tento druh samozřejmého rozvrhu světa kolem nás je typická figura subjektu a objektu. Všechny vlastnosti myšlení v rámci ratio cognoscendi náleží ke karteziánu v nás a je třeba vědět, že všichni jsme karteziáni, byli jsme tak vychováni a samozřejmý rozvrh našeho sdíleného světa náleží subjektu a objektu, kauzalitě a času v aristotelské linii minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Popisujeme to, co smyslově vnímáme v tomto schématu.

Ovšem smrt je privací, je jedním ze čtyř aristotelských protikladů, vedle sporu, kontradikce a vztahu. Privace je zbavenost původní podstaty, tzn. smrt je zbavenost života. Život je tady důležitější než smrt, protože umřít může jen to, co předtím mělo život. Kámen není nikdy mrtvý, protože nikdy nežil.

Privace je objev Platónův; o některých věcech víme jen z toho, jak moc nám schází. Scházení – privace je svědkem zvláštního druhu bytí, který vypovídá o tom, co není zachytitelné smysly, ale co lze myslet v rovině „myšlení myšleného“ (noésis noéseós). Zemře-li nám někdo, koho máme moc rádi, pak po smrti s námi zůstává v té míře, v níž nám schází a tímto scházením (privací) nám rozvrhuje naši existenci (Dasein).

Smrt a umírání patří k té množině platností, kde matematická jistota nedostačuje, jde o jistotu nejistoty, která se dá překonat jen rozhodnutím, které je schopno nést riziko svědomí a samoty. Heidegger správně podotýká. „Počítání je zajišťováním. Zajišťování je upevňování předepsaného rozhodnutí.“ (Heidegger 2009: 101) Předepsané rozhodnutí je objektivní zákonitost, objektivní předpis. „Všechno počítání se drží v rámci plánování a předpisů, které se dle potřeby proměňují, ovšem v širší změně předem určené.“ (Heidegger 2009: 101)

„Die Machenschaft“ je německé slovo a znamená, že se vše dá zařídit technicky, technologicky. Proč je to možné? Protože všechny možnosti jsou předem známé. V našem životě nemůžeme potkat něco, co je opravdu poprvé, vše už tady bylo. Dokonce i možnost umírat je nám předem připravena. Heidegger ještě v *Sein und Zeit* píše, že umírání nám nikdo nemůže vzít, nikdo za nás nemůže umírat, jsme v tom vždy sami! Platí to ještě dnes? V *Romanci pro křídlovku* se František Hrubín bojí, že bude smrti odňata její sinavá podoba. Proniklo „všezařizování – die Machenschaft“ i do umírání?

Neodňatelná možnost byla člověku odňata, umírá se podle plánu. Je-li vše naplánováno a vypočítáno, pak se vše děje na povel a vše ovládají systémy z předem stanovených možností, které jsou lidem podsunuty jako jejich nejvlastnější možnosti. Pak mluvíme o vládě fenoménu „das Gestell“, o nadvládě systémů, vydávajících povely říkáním, tj. beze slov.

Podsouvané možnosti jsou projevem prosazující se vůle k moci. Kdo je subjektem této ontologické podstaty? Jsou to především systémy a struktury, jsou objektivní, jsou samozřejmé, nepochybné. Heidegger by k tomu dodal: „Zpustošení se ukazuje ve tvaru příliš pospíchajícího a rozšiřujícího se pokroku ve veškerém plánování a počítání.“ (Heidegger 2009: 101) Nežijeme-li z vlastního pramene, mohli bychom alespoň umírat z vlastního.

„Všezařizující základní figura zpustošení tvoří nový řád.“ (Heidegger 2009: 101) Proč smrt ztrácí svou sinavou podobu? Protože se stala jen dalším krokem v sukcesivitě přísně vědecky naplánovaného procesu s pragmatickým cílem, jenž je verifikovatelný a falzifikovatelný. Ale zde jde o smrt a umírání člověka. Tyto platnosti nejsou jednotlivé kroky v plánu, pokud ano, jsme ještě lidmi? Pak bychom byli jen momenty v obrovské kauzální řadě podivného vývoje beze smyslu. Zná-li ekonom svět jen prizmatem fiskálních toků, pak zná hodně a může s tím zacházet jen onticky, ale chybí tam hlubší a základnější pochopení, chybí porozumění celku, který není předmětem, a proto není vědecky, v přísném slova smyslu, vůbec uchopitelný.

Celek, který není předmětem, tedy i bytí nelze pochopit popisem jednotlivých vlastností, které nalzáme na předmětu, položeném před nás v objekci. Celky bez marga nejsou předměty, stejně tak i bytí samo. Ani smrt není předmětem, ale my se smrtí zacházíme, jako by byla předmětem, není to věc kultury, primitivní společenství se ke smrti a umírání mnohdy chovají daleko lépe než my. Avšak to nejděsivější je, že jsme smrt a umírání pojali předmětně, machinalisticky skrz fenomén „die Machenschaft – všezařizitelnost“ a fenomén „das Gestell – determinace povely z objektivních systémů“.

To je nutné říci z jedné strany. Z druhé je nutné si uvědomit jména na čekacích listinách pro transplantaci jednotlivých orgánů. V této souvislosti je nutné si uvědomit, že žít je těžké vždy. Pokud jsme ve svém myšlení vedeni intencí do světa, která je založena na

nutnosti jistoty, pak rozvrhujeme svět jen karteziánsky; pak i smrt je předmětem mezi mnoha jinými. Heidegger by vysvětlil: „Toto rozebrání zeměkoule skrz animal rationale se stává posledním aktem nového řádu.“ (Heidegger 2009: 102)

Tímto rozebráním myslí Heidegger vymezení hranic jednotlivých vědeckých oborů, které jsou v sukcesi bez toho, co by je všechny sjednocovalo v jednoduché jednotě, které se odevždy říkalo „Unum“ nebo „To hen“. Karteziánská intence vedoucí všechny naše úvahy jako zamlčený předpoklad, skrytý v samozřejmosti naší předpokládané ontologické jistoty jen ve jsoucnech, nás neomylně vede jen k ontickému vztahu, tj. vše se proměnilo na stejné předmětné platnosti, s nimiž je možno činit kejkle matematické a analyzující. Jediné, co tomu všemu chybí, je konečný smysl, jednota, jednoduchá jednota.

Večerní země (das Abendland) není jen Západ v současném smyslu, tj. technologicky vyspělá část světa. *Das Abendland* je očekáváním nového počátku, jenž se zrodí poprvé a naposled. To je také Evropa, jež v akkadštině představuje západ slunce, jeho smrt v oceánu, kdežto Asie je jméno pro zrození slunce z vod oceánu. Jen si vzpomeňme na japonskou národní vlajku, je tam symbol jejich největší hrdosti. Z čeho vyrůstá? Jsou nejbližší vycházení slunce, tj. jeho zrodu. Proč o tom mluvíme? Protože i smrt a umírání je cestou vpřed, je očekáváním zrodu, nevíme jakého a vědět to nemůžeme. O co zde jde? Odpovídá Heidegger: „Jde o nálezení k vlastnímu, k uvlastnění, k témuž. Toto totéž je zrozením jednoty člověka a bytí.“ (Heidegger 2009: 102) Problém je v tom, že tato jednoduchá jednota se nedá vykázat ze srovnání s něčím jiným, není nic takového, musíme ji prožít každý originálně v sobě samém, proto je nejvyšší myšlení vždy tímto rozhodnutím s nasazením odvahy k samotě, a touto odvahou je i smrt, proto je něčím posvátným, nikoli něčím machinálním. Je třeba vrátit umírání a smrti její důstojnost.

Tázání je nasloucháním příslušnosti k témuž, k bytí. Jen v napětí otázek se odkrývají celky bez marga, odkrývá se zde bytí samo. Jen tázání je zbožností myšlení.

V dějinách podstaty bytí se ukázalo fysis, idea, energie, actus, vnímání, skutečnost, představování a to vše se slilo v dnešní době do vůle k vůli. Dnes je podstatou bytí vůle k vůli a to vede k „die Machenschaft“, vše se dá zařídit naší vůlí, dokonce i umírání. Technologové zařizování jsou všude, jsou to především manažeři, nemusí vůbec znát podstatu konání, které mají řídit. Ministrem školství a zdravotnictví může být kdokoli, kdo umí řídit. Co to znamená „řídit“? Znamená to řídit procesy za sebou tak, aby se došlo k výsledku, který je dán předem, je vypočítán, je naplánován.

Ale jde o procesy, jež se nedají zcela pochopit ze sukcesivity jednotlivých kroků. Jde o temporalitu, jež je zvláštní časovostí, protože v přítomnosti není jen to, co na nás právě působí, ale i to, co je podstatnou minulostí, která se stává základem pro všechny rozhodovací procesy, pro rozvrhy budoucnosti. Tyto podstatné minulosti, kterým Heidegger říká „die Gewesenheit“ (podstatná minulost), se zásadně liší od minulosti nepodstatné „die Vergangenheit“. Ten, kdo umí jen zařizovat ve prospěch naplánovaného cíle, je jen řemeslníkem sukcesivity (následnosti), není to moudrý a hluboký člověk, protože tu chybí celek bez marga.

Největším nebezpečím pro umírání a smrt je to, že se tohoto problému zmocní „die Machenschaft“.

Ukazuje se, že se to právě stalo. Naší povinností je o tom psát a poukázat na to, víc dělat nemůžeme. „Možnost smrti, která je pro naši existenci nejvlastnější možností na tomto světě, která je jistotou, neznamená příklon k ní. Znamená to přijmout tuto možnost do svého života jako jeho určující část. Smrt je tu tím, co oživuje, konec je tím, co dává vznik počátkům. Přijmout smrt do svého života znamená se mu otevřít. Smrt neznamená jen zánik, to by byla jen podstatná redukce. Přináší přece víc. Volá nás ke smysluplnosti života. Smrt je spojená s bytím a se smyslem, proto je tajemstvím, proto je hranicí. Naučit se žít se smrtí znamená vzít jistotu konce svého života a tak se přiblížit autentickému prožívání činu.“ (Slaninka 2011: 173)

Možnosti a Dasein

Z fenomenologického hlediska jsou možnosti důležitější než skutečnosti. Smrt je nevyhnutelnou možností, je nutné se na ni po celý život připravovat. A je tu jen jedna cesta: péče o duši (Epimeleia peri téš psychés). Každá starost je privací, je nedostatkem něčeho, co je pro nás podstatné. Neskrytost sebeskrývání je důkaz pravdy bytí. Pravda a bytí jsou jedno a totéž. Do řádu této nevyhnutelnosti náleží i smrt. Nelze se jí vyhnout. Jde o možnost par excellence, je to ontologická možnost. Dasein (pobyť, tubytí) je pouze rozvrhem našich možností, které jsou vyvolány vnějším světem.

Naše možnosti jsou výtěžky z minulosti. Jsou to protence nebo noeze. Obojí spolu souvisí, protože noeze jsou jen vyvarované protence, které se znovu po provedené transcendentální epoché staly urimpresemi, pak se staly retencemi a zájmem byly uvedeny ve variování v syntéze krytí a výsledkem jsou pak noeze, které nejsou jen jednoduchými protencemi. Noeze je výsledek variovaných protencí, tedy jednoduchostí, vzniklých z původní jedinečné zkušenosti v našem toku cogitationes. Můžeme vidět, jak probíhá proces logu, pochopeného v jeho původním významu, kdy „legein“ znamená tvorbu jednoduché jednoty z množiny retencí. Musíme mluvit o jednoduché jednotě, i když to na první pohled zarazí. Jednota není adice, jak je tomu zvykem v analytickém myšlení. Jednota v tomto pojetí je skutečný logos, který v sobě obsahuje mnohost v podobě jednoduchosti, jednovhlednosti, kterou se může vykazovat, ve vzdálené aproximaci, např. platónská idea. Nemůžeme tvrdit, že jde o totéž, mluvíme jen o aproximaci.

Důležité je pochopit, že stejnost a „totéž“ (to tauton) nejsou to samé. To je právě pro karteziána těžké. Stejnost je stejností vždy v nějakém stupni, připouští „více a méně“, a proto je různá od „to tauton“, protože to, co je „totéž“, je vždy jen jedním. Je to prazvláštní, ale tato myšlenka je jedna z nejobtížnějších, je často přehlédnuta a přece patří mezi základní předpoklady filosofického myšlení. Možnosti však nejsou jen získané, ale také jsou hlubšími předpoklady uloženými nám neznámým způsobem, v našem arché, v naší transcendentální subjektivitě, s níž na svět přicházíme. A to je to ještě důležitější než to, co bylo popsáno výše.

Dasein je pobytem v teď, v němž svými noezemi a protencemi jako „baterkami“ osvěcujeme svět v jeho předchůdné otevřenosti, která se nám nabízí k soupatření, k dialogu, k rozhovoru, jímž v nejhlubší podstatě jsme. Možnosti jsou ve fenomenologii dříve než skutečnosti, to platí i o arché. Jinak se nám možnosti formují v našem toku cogitationes v průběhu dialogu, jímž jsme.

„Seit ein Gespräch sind wir!“ vrací se nám v mysli podstata člověka, fixovaná již Aristotelem (Člověk je zvíře, které má řeč – Zóon logon echon). Dasein pobyt, „tubytí“ není nic jiného než rozvrhem v teď, jenž je řízen protencemi, noezemi, a ty jsou našimi možnostmi, které jsou vyvolávány situací, do níž je člověk uvržen. Kotva leží v teďkosti času, přičemž urimpresa není vytržeností z minulosti a z budoucnosti, protože v sobě již má podstatnou minulost i „náprah“ do budoucnosti v podobě protencí a noezí. Poznat, jak člověk rozvrhuje budoucnost z urimpresa, znamená vniknout do jeho toku cogitationes, jenž je pro jeho duši tím nejdůležitějším, proto chtěl Heidegger pátrat po insuficiencích z tohoto rozvrhu, nikoli z jiných zdrojů.

Chceme-li se přiblížit k duši toho druhého, musíme proniknout do intencí, kterými rozvrhuje svůj žitý svět. Tou nejspodnější intencí, která determinuje vše, co v sobě nosíme, jsou intence ontologické, přesněji řečeno, je to intence ontologická. Jaká je? Jde o podstatu bytí. Je u každého a vůbec nevádí, že si ji neuvědomujeme, že v nás působí anonymně. Abychom o tomto základu věděli, musíme v sobě nést živou otázku po podstatě bytí a ta je skryta v samozřejmosti, s níž se nese náš celý život. O tom vlastně nejvíce napsal Husserl.

Většina současných lidí je přesvědčena, že podstata bytí je jsoucnost v celku, tj. vlastně pseudoaristotelské myšlení podstaty „usia“, která je skryta pod jevem. Aristotelova „usia“ není substance v současném smyslu, ale je tak blízko tomuto pojetí, že se nedivíme římským překladům řeckého hypokeimenon (podmět) v substanci. Podmět je nositel jedinečnosti a současně i obecnosti: „Není-li něčeho mimo jednotliviny, nebylo by nic rozumem poznaného, nýbrž samé vjemy a nebylo by vědění, leč že by se vjemy nazvaly vědou, také bychom dále nemohli uznati nic za nepomíjející a ani za nehybné, neboť ve světě vezdejší všecko pomíjí a jest v pohybu.“ (Aristotelés 1927: 43) Aristotelova podstata „bydlí ve výroku“: „Neboť výrok se táhne k jakémusi jedinu, a to je toho něčeho podstatou. Podstatou pak jest vyrozumívati to, co nemůže být jiné, než jaké to jest.“ (Aristotelés 1927: 62)

Počátek problému s podstatou spočívá v tom, že podstata bydlí ve výroku: „Podstatu čili základ jest hledati jednak v látce (látkou nazýváme to, co nejsouc určitou věcí ve skutečnosti, jest jí (látkou v možnosti) potenciálně, jednak v pojmu tvaru, totiž v tom, co jsouc něčím určitým, může trvati samo o sobě, do třetice jest hleděti k předmětům celistvým, totiž složeným z obojího, které jediné vznikají a zanikají a jimž jest přiznati prostě samobytnost.“ (Aristotelés 1927: 147) Idea byla jednoduchá, oproti myšlenkám Aristotelovým. Svou potřebou individuace podstaty přivedl Aristotelés myšlení k empirii, přes nominalistickou haecceitas až k současnému empiricky „placatému“ myšlení, především v nějakých odrůdách v analytické filosofii dneška. Stále se zde vrací problém skutečnosti a možnosti, tak jak se v dějinách filosofie zrodil a probíhá svými peripetii. Dlouho, více než dva tisíce let trvalo, než jsme se opět vrátili od výroku tam, kde bydlí pravda, k věci samé, to prohlásil až matematik a filosof Edmund Husserl.

Proměna místa podstaty z výroku do věci samé znamená akcentaci rozvrhu intencí v čase do lidského pobytu (tubytí), do Dasein. Vycházet z věci samé znamená dovolit poznat to, na co míří intence, vycházející z nás samých a směřujících ke světu kolem nás, v teď. Je nutné vniknout do noezí, které se v nás samých konstituovaly v syntézách retencí, pod vedením „inter-essu“ (zájmu), jenž byl předem v urimpresi v podobě protence, zaměřenosti, tíhnutí; přesně tak to viděl Aristotelés ve svém $\pi\omega\varsigma$. Tendování, tíhnutí, směřování, zaměřování je většinou pod prahem naší kontroly – to je třeba poznat.

Tíhneme k nějakému místu, stejně jako každá věc v tomto světě – tak to vidí Aristotelés. Ovšem „das Gestell“ nám dnes toto místo předepíše ještě dříve, než se narodíme. Naše Dasein, naše možnosti jsou nám podsouvány a my si máme myslet, že je to tak v pořádku, že jde o přirozenost věci samé. V tom spočívá tragika naší doby. „Ve světě řádu je vše již rozhodnuto.“ (Heidegger 2009: 109)

V tomto před-rozhodnutí našeho života se skrývá podstata myšlení přetavená v pouhé počítání, které nacházíme v plánování a v kontrole toho, co bylo naplánováno. Naše intence nejsou naše, jsou cizí, mají jen zdání těch „našich intencí“. Čím je člověk mladší a více se nachází v zajetí technologického myšlení, tím je méně schopný tuto intenci v sobě potkat a pojmenovat. Modernita a její adorace je také technologický prostředek vedoucí k samozřejmosti přijímání těchto podsunutých možností, vytvářejících náš pobyt, naše Dasein.

„Kindermanagement“ je fenomén této doby. Rozvrhy našeho nejbytošnějšího života jsou determinovány skrz „vůli k vůli“. To není náhoda, že média se dostávají do rukou machthábrů. Vše je přeloženo do samozřejmé platnosti pod jménem toho, co je nové a moderní, pod jménem pokroku. Stáří musí mlčet, je předhonoženo mládím, které je „tvořivé“ a „schopné“. „Svět se stává obrazem.“ (Heidegger 2009: 109–110) Tím chce Heidegger jen naznačit, že žijeme ve virtualitě, kterou si uvědomujeme jen v první a hrubě nedokonané aproximaci.

„Die Machenschaft“ vše zařizuje, aniž bychom to zpozorovali, protože i ona má podobu modernity, která je podmínkou pokroku. Na to by asi Aristotelés prohlásil: „Neboť tyranida jest samovládou, která hledí prospěchu samovládcova, oligarchie prospěchu zámožných a demokracie prospěchu chudých, ale cíl obecného prospěchu nemá žádná z nich.“ (Aristotelés 1939: 86) Dnes tu máme „vůli k vůli“, což je odrůda „vůle k moci“ v podobě systémů s objektivní platností, které byly vědecky založeny. Kde se tedy skrývá spravedlnost, je opravdu jen správností (orthotés)? Ovšem tato orthotés je jen koherencí systémů, které mají sloužit chamtivosti machthábrů.

SEZNAM LITERATURY

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Praha: Jan Laichter, 1927.

ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: Jan Laichter, 1939.

HEIDEGGER, Martin. *Das Ereignis*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009. ISBN 978-3-465-03641-8.

SLANINKA, Michal. *Psychoterapia ako výchova k autenticite. Prirodzený svet ako psychoterapeutický problém*. Praha: UK PedF, 2011. ISBN 978-80-7290-532-4.

(Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc. je vedoucí Katedry filosofie UK HTF a působí též na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)